

دیلمان (۱)

حفاری های باستان شناسی در قلعه کوتی و لسلوکان ۱۹۶۰

امیر گام، شنجی فوکایی و سه ایچی ماسودا

ترجمه:

پرستو مسجدی خاک، مصطفی خزایی کوهپر و کیان شهبازی

سرشناسه	اگامی، نامیو، ۱۹۰۶ - م.
عنوان و نام پدیدآور	Egami, Namio دیلمان: حفاری‌های باستان‌شناسی در قلعه کوتی و لسلوکان ۱۹۶۰/ نامیو اگامی، شینجی فوکایی و سه‌ایچی ماسودا؛ ترجمه پرستو مسجدی‌خاک، مصطفی خزایی کوهپیر، کیان شهبازی.
مشخصات نشر	تهران: نشر سمیرا: میراث کتاب، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۲۲۸ص: مصور، جدول، نمودار.
شابک	978-964-8955-94-1
وضعیت فهرست‌نویسی	قیپا
یادداشت	عنوان اصلی: ۱۹۶۵-۱۹۶۰. Dailaman I: the excavations at Ghalekuti and Lasulkan.
یادداشت	کتابنامه.
عنوان دیگر	حفاری‌های باستان‌شناسی در قلعه کوتی و لسلوکان ۱۹۶۰
موضوع	حفاری‌ها (باستان‌شناسی) -- ایران -- دیلمان
موضوع	Excavations (Archaeology) -- Iran—Dailaman
موضوع	حفاری‌ها (باستان‌شناسی) -- ایران -- گیلان -- قلعه کوتی
موضوع	Excavations (Archeology) -- Iran—Gilan—Qaleh Kuti
موضوع	دیلمان -- آثار تاریخی
موضوع	Deylaman (Iran) -- Antiquities
شناسه افزوده	فوکائی، شینجی، ۱۹۲۴ - م.
شناسه افزوده	Fukai, Shinji
شناسه افزوده	ماسودا، سی‌ایچی
شناسه افزوده	Masuda, Seiichi
شناسه افزوده	مسجدی‌خاک، پرستو، ۱۳۵۸ -، مترجم
شناسه افزوده	خزایی کوهپیر، مصطفی، ۱۳۶۴ -، مترجم
شناسه افزوده	شهبازی، کیان، ۱۳۶۵ -، مترجم
رده بندی کنگره	۱۳۹۵ ۷۱۲/۹۲۲:DSR۵۵
رده بندی دیویی	۹۵۵/۲۳۳۴۰۴۳
شماره کتابشناسی ملی	۴۲۱۳۶۹۷

دیلدان (۱)

حفاری های باستان شناسی در قلعه کوتی و لسلوکان ۱۹۶۰
نامیو اگامی، شنجی فوکایی و سید ایچی ماسودا
ترجمه: پرستو مسجدی خاک، مصطفی خرابی، کوهر و کیان شهبازی
نشر سمیرا با همکاری میراث کتاب

چاپ اول، ۱۰۰۰ نسخه، ۱۳۹۶

امور اجرایی: میراث کتاب

شابک : ۹۴-۱-۸۹۵۵-۹۶۴-۹۷۸

قیمت : ۱۸۰۰۰ تومان

مرکز فروش: میراث کتاب: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۳۴۵ و ۰۶۶۴۶۶۳۴۸

پیشگفتار

کتاب حاضر حاصل ترجمه جلد اول کاوشهای باستان شناسی در ناحیه دیلمان (محوطه های قلعه کوتی و لسولکان) است. مطالب این جلد حاوی اطلاعات ارزشمندی پیرامون عصر آهن این بخش از استان گیلان در اختیار همگان قرار می دهد. از جمله مشکلات موجود در ترجمه گزارشی که توسط ژاپنی ها ارائه شد، برگردان متن به انگلیسی است که متأسفانه ایرادات بسیاری داشت و در خیلی موارد مفهوم مورد نظر بسیار بد بیان شده بود. از اینرو در برگردان متن به فارسی تلاش شد حتی المقدور برای خوانندگان گویا و قابل فهم باشد. ۴ جلد گزارشهای باستان شناسی دیلمان به دو زبان های ژاپنی و انگلیسی می باشد و نگارندگان بخش انگلیسی آن را ترجمه نمود و در اختیار علاقمندان قرار می دهد. لازم به ذکر است که این جلد سرآغاز ترجمه این گزارش چهار جلدی و کلیدی است و ۳ جلد دیگر نیز بزودی منتشر خواهد شد.

در اینجا لازم است از زحمات آقای رنجبر شورابی مدیر میراث کتاب و انتشارات سمیرا که همواره با خوش رویی و بزرگواری پذیرای پژوهش های نگارندگان بویژه برای ترجمه گزارشهای دیلمان بوده اند نهایت سپاس و قدر دانی خود را ابراز نمائیم. امید که این متن بتواند اطلاعات روشنی از نتیجه حفاریهایی که در این منطقه صورت گرفته در اختیار باستان شناسان قرار دهد و مورد توجه باستان شناسان قرار گیرد.

با سپاس

مترجمان

فهرست مطالب

۱۹	پیشگفتار.....
۲۷	گزارش حفاری در قلعه کوتی و لسولکان.....
۲۷	۱ حفاری در محوطه قلعه کوتی I.....
۲۷	۱ روند حفاریها.....
۳۱	۲ قبور محوطه قلعه کوتی I.....
۵۶	۳ اشیاء قبر محوطه قلعه کوتی I.....
۶۳	۲ حفاری در محوطه لسولکان.....
۶۷	III رصد نتایج حفاری.....
۶۷	۱ تاریخ گذاری قبور محوطه کوتی ۲ و لسولکان.....
۷۳	۲ انسان و فرهنگ آغاز عصر آهن در حیه دیلمان، ایران.....
۸۰	ضمایم.....
۸۰	۱ مطالعه شیمیایی مهره های محوطه قلعه کوتی I، توسط خانم ساجیکو آدا.....
۱۱۷	۲ مطالعه بقایای مهره داران محوطه های کوتی I و لسولکان توسط پرفسور فویوچی تاکایی.....
۱۲۲	۳ بررسی شیمیایی سر نیزه ها و خنجرهای محوطه قلعه کوتی I توسط پرفسور تسوروماتسو دونو.....
۱۲۲	۴ فهرست اشیاء محوطه های قلعه کوتی I و لسولکان.....

پیشگفتار

زمانی که نامیو اگامی رئیس دومین هیئت باستان شناسی ایران-عراق دانشگاه توکیو و شینجی فوکایی و کیوهارو هوریوچی که هر دو اعضای هیئت بودند و از فوریه تا آوریل ۱۹۵۹ به منظور فراهم آوردن ضروریات حفاریهای مورد نظر در نخستین روستاهای کشاورزی حوزه مرودشت در جنوب غرب ایران در تهران اقامت داشتند، تعداد زیادی عتیقه از منطقه املش واقع در کوهستانهای البرز که در طی حفاریهای غیر قانونی بدست آمده بود و برای فروش به یک مغازه عتیقه فروشی برده شده بود، توسط اعضای هیئت یافت شد و بسیار مورد توجه قرار گرفت. بطور کلی این عتیقه ها به نظر می رسد که متعلق به دو دوره بوده باشند: گروه نخست متعلق به اواخر عصر برنز یا اوایل عصر آهن بودند و شامل انواع سلاحها، آینه های دسته دار و پیکرکهای حیوانی است که تماماً از مس ساخته شده بودند و همچنین شامل سفالهای سیاه یا قرمز داغدار و ظروف گلی سفالی، پیکرکهای حیوانی گلی و زیورآلات ساخته شده از طلا و نقره و سنگهای گرانبها بود. برنزی از ظروف توجه ما را بسیار جلب کرد، زیرا آنها به لحاظ شکل و تولید بسیار شبیه سفالهای سیاه و خاکستری پیش از تاریخ و آغاز تاریخی چین بودند.

به نظر می رسد اشیاء گروه دوم متعلق به دورانهای آهنی و ساسانی باشند و شامل سلاحهای آهنی، ظروف ساخته شده از نقره، برنز یا شیشه و زیورآلات ساخته شده از طلا، نقره و جواهرات و در نهایت سنگهای قیمتی می باشد. بسیاری از این اشیاء تقریباً مشابه ظروف شیشه ای و نقره ای و سنگهای گرانبهای متعلق به سلسله های سیکس (Six)، سویی (Sui) و تانگ (Tang) چین و بقایای باستانی عهد تومولوس یا دوره نارا در ژاپن هستند.

در این زمان گروه ما دریافت که آثار به اصطلاح املش برای مطالعه تعاملات فرهنگی بین شرق و غرب حائز اهمیت است، پس از به اتمام رسیدن کار حفاری مرودشت در جولای همان سال، سه ایچی ماسودا و کین آماکاسو که هر دو از اعضای هیئت ما بودند به منظور انجام تحقیقات و بررسیهای مقدماتی پیرامون محوطه ای که آثار

املش از آن بدست آمده بود با همکاری آقای ماسانوری ایتو وابسته به سفارت ژاپن در تهران به همراه پسرش به منطقه املش واقع در دامنه های شمالی کوهستان البرز رفتند و مشخص کردند که این محل صرفاً مرکز پخش عتیقه ها بوده و آنها بجز جمع آوری اطلاعات از این منطقه، فعالیت دیگری انجام ندادند. آنها به منطقه دیلمان در همان کوهستان رفتند و مجموعه ای از قبوری را که آثار املش از آنها بدست آمد بود را بررسی کردند، این قبور دارای اشکال گوناگون مانند دلمنها، محفظه های سنگی، قبور گودالی و غیره بود، و آنها توانستند قطعاتی از سفال، استخوانهای انسانی و چیزهای دیگری را جمع آوری کنند. این کنکاش نشان داد که بیشتر قبور باستانی ناحیه دیلمان تقریباً بطور کامل توسط حفاران بومی از بین رفته بود، از اینرو احساس شد که قبوری که هنوز چپاول نشده را باید به صورت اضطراری مورد حفاری علمی قرار داد.

در نتیجه گروه ما طرحی برای حفاری بقیه قبور ناحیه دیلمان در تابستان ۱۹۶۰ ارائه داد. این پروژه توسط کمیته نشان فرهنگ بر جدید و قدیم دانشگاه ما تأیید شد، تصمیم گرفته شد که سومین هیئت باستان شناسی ایران-عراق دانشگاه توکیو شامل چهار نفر زیر باشد که در سال ۱۹۶۰ به ایران بیایند:

سرپرست نامیو اگامی پرفسور دانشگاه توکیو (باستان شناسی)

شینجی فوکایی دانشیار دانشگاه توکیو (تاریخ هنر)

سه ایچی ماسودا عضو موزه ملی توکیو و پژوهشیار موسسه فرهنگ شرقی دانشگاه توکیو (باستان شناسی)

کین آماکاسو عضو موسسه فرهنگ شرقی دانشگاه توکیو (باستان شناسی)

بنابراین ما به همراه مقامات رسمی اداره کل باستان شناسی دولت ایران، هیئت مشترکی را به منظور انجام حفاری از ژوئن تا سپتامبر ۱۹۶۰ در قبور باستانی ۴ محوطه -قلعه کوتی ۱، لسلوکان، خرم رود و نوروزمحل- در اطراف اسپلی (Espeli) که روستایی کوچک در ناحیه دیلمان بود، تشکیل دادیم. مقامات رسمی اداره کل باستان شناسی دولت ایران شامل آقای علی اکبر سرفراز و آقای محمود آرام بود. همچنین آقای توسوگیمورا (باستان شناسی شرق و تاریخ هنر) دانشجوی ژاپنی که به

دعوت دولت عراق در بغداد بود، به گروه ما پیوست و در کار حفاری با ما همکاری کرد.

گزارش حاضر به قلعه کوتی ۱ و لسلوکان اختصاص یافته است که متعلق به عصر آهن قدیم و جزء ۴ محوطه ذکر شده در دیلمان هستند. نیمه دوم هزاره دوم تا نیمه اول هزاره اول قبل از میلاد به دلیل اینکه پیش درآمد ظهور امپراطوری‌های ایران باستان است، بازه زمانی بسیار مهمی در تاریخ ایران است. از دیدگاه فرهنگ، این دوره مرحله ای انتقالی از عصر برنز به عصر آهن است و از دیدگاه اجتماعی و اقتصادی، در این دوره حکومت‌های محلی در فلات ایران پایه ریزی شدند و تفاوت جایگاه‌های اجتماعی چشمگیرتر شد. از دیدگاه نظامی جنگ افزارها و سلاح‌ها توسعه یافتند و هنر جنگیدن بر روی اسب بسیار رایج شد. از دیدگاه نژادی، مردمان آسیایی یا هوری تبار مانند کاسیها، ماناها، اورارتو و سغدی خود را در مناطق کوهستانی غرب ایران پایه ریزی کردند، در این دوره نژاد آریایی یا آرنی تبار از منطقه قفقاز به سمت شرق فلات ایران در امتداد کوه‌های البرز سرازیر شدند، آنها به بخش شمالی مرزهای تحت نفوذ دولتهای ذکر شده در بالا آمده و سپس به سمت جنوب رهسپار شده و سپس در ناحیه مرکزی فلات ایران با عناوینی مانند دهها، پارسوا، زیکیرتو و غیره ظاهر شدند و به سرعت شالوده دولتهای خود را در ایران پایه ریزی کردند. علاوه بر این، از دیدگاه بین المللی تأثیر مستمر و پیوسته ایرانیان، بین النهرین را به جایگاه قدرت در شرق باستان را برای بیش از دو هزار سال حفظ کرده بودند از موقع قدرت کنار زد و در پایان این دوره با ایجاد یک دولت جهانی واقعی که امپراطوری پارس نامیده می‌شود، نقطه عطفی در تاریخ جهان آغاز شد.

نیمه دوم هزاره دوم تا نیمه اول هزاره اول ق.م تنها برای ایرانیان حائز اهمیت نبود بلکه برای تاریخ توسعه فرهنگ شرقی نیز دوره بسیار مهمی بشمار می‌رود. بدلیل شرایط فلات ایران در آن زمان، فرهنگ ایران تاکنون به صورت کامل روشن نشده است، بویژه اینکه ایرانیان چه فرهنگی داشته‌اند؟ چه کسی امپراطوریهای پارس و ماد را بنا نهاد و از آن زمان تاکنون بیش از دو هزار و پانصد سال بر ایران حکومت کردند

و آنها از کدام مسیر و چه زمانی به فلات ایران مهاجر کردند؟ و در کجا نخستین پایگاه خود را بنا نهادند، دانسته های ما از آنها تاکنون بسیار اندک و مبهم است. محوطه های باستانی که به عنوان سر نخ برای این سوالات هستند شامل قبور نوع دلمن منطقه طالش است که از شمال غرب ایران تا جنوب شرق قفقاز امتداد دارند و همچنین قبرستان B سیلک جنوبی است که تقریباً در مرکز فلات ایران قرار گرفته است.

محوطه نخست توسط برادران فرانسوی دمرگان در حوالی سال ۱۹۰۰ حفاری شد و محوطه دوم توسط پرفسور رومن گیرشمن فرانسوی در سال ۱۹۳۸ مورد کاوش قرار گرفت.

محوطه های قبر نوع دلمن ناحیه طالش به صورت وسیعی در مناطق کوهستانی نزدیک سواحل جنوب غربی دریای مازندران یافت می شوند. قبور مدور یا راست گوشه در نوع دلمن از سازه های بنای ساخته شده اند و یک سنگ مسطح بزرگ همچون یک سقف بر روی آنها قرار می گرفته است و این قبور اغلب دارای سنگ چین دایره ای هستند. از هدایای تدفینی این قبور، باید به ابزارهای آهنی و مفرغی، زیورآلات شخصی ساخته شده از طلا، نقره و مزرغ، پیکرکهای حیوانی که از مفرغ یا سنگ سیاه ساخته شده است، سنگهای قیمتی از جنس شیشه، بدل چینی، مس، عقیق، سنگ یمانی، انواع مختلف ظروف داغدار سفالی، ظروف خشن و چیزهای دیگر اشاره کرد.

از سوی دیگر، محوطه قبرستان B سیلک شامل قبوری با سازه های ویژه است: در اینجا سطح برآمده کوچکی بر روی یک گودال راست گوشه وجود دارد که با قطعات مربع سنگی یا آجری به شکل سقف خریشته ای در آمده است. از جمله هدایای تدفینی قابل توجه، ظروف لوله دار با نقوش حیوانی به رنگ قرمز و طرح های هندسی که تمام سطح ظرف را می پوشانند، می باشد. همچنین باید اشاره شود که برخی از اشیاء مفرغی خاص مانند لاکوی با دو دسته، پیه سوزی با سه پایه و یک شن کش دو شاخه و نیز تعداد نسبتاً زیادی از تجهیزات اسب مانند دهانه های آهنی و مفرغی، آویزهای اسب، تزیینات رکاب و زنگوله ها وجود دارد، از اینجا تعدادی مهر استوانه ای با

نقشهایی که مرتبط به دوره هخامنشی است، بدست آمده است. افزون بر این، نژاد مردم قبرستان B سیلک متفاوت از مردمان محوطه های قدیمی تر سیلک است و براکی سفالها (سرگردها) برای اولین بار در فلات ایران ظاهر شدند که نشان دهنده رسیدن آریاییها به ایران است، همچنان که پرفسور گیرشمن نیز به آن اشاره کرده است.

در حال حاضر به ندرت پژوهشهای باستان شناسی در کوهستان البرز در منطقه بین طالش واقع در شمال غرب و تپه سیلک در مرکز ایران که شامل استانهای گیلان و مازندران می باشد، انجام شده است. قبل از جنگ جهانی دوم، چند شیء عتیقه- جام طلا با تزیینات سیر، شمشیر طلا، پیکرکهای سفالی حیوانی و غیره- از کلاردشت در استان مازندران بدست آمد. در حدود سال ۱۹۴۸، ظروف سفالی و مفرغی بسیاری که ظاهراً از خورویین مازندران^۱ بدست آمده بود، در بازار عتیقه تهران یافت شد. کشف این آثار موجب شد که پرفسور واند بزرگ بلژیکی و آقای صمدی به مطالعات باستان شناسی در دو استان مازندران و گلزار بپردازند و در نتیجه محوطه های باستانی که دارای ظروف سفالی و اشیاء مفرغی مشابه بود در چندین محل شناسایی گردید، اما حفاریهای منظم به هیچ عنوان صورت نگرفت. در حدود سال ۱۹۵۷ عتیقه های ذکر شده در بالا از املش گیلان بدست آمد که شمار زیادی از آنها در بازار تهران دیده شد، سفال، اشیاء مفرغی و آهنی، سنگهای گرانبها و سال اینها از یک سو شبیه نمونه های یافت شده از دلمن های طالش بود؛ و تعدادی از این اشیاء نیز شباهت نمونه های فرهنگ قبرستان B سیلک بودند، تطبیق محوطه ها و عتیقه های املش برای شناخت فرهنگ مردمان بخش شمالی ایران در نیمه دوم هزاره دوم و نیمه اول هزاره اول ق.م. حائز اهمیت است و برای حل بحث مهاجرت ایرانیان به فلات ایران نیز بسیار مهم می باشد.

از سوی دیگر بدلیل شباهت بسیاری که بین عتیقه های املش از نظر شکل و تولید با سفالهای خاکستری و سیاه چین وجود داشت، این اشیاء مورد توجه ما قرار گرفت.

^۱ امروزه خورویین در شهرستان ساوجبلاغ است و ظاهراً در زمان نویسنده جزء استان مازندران بوده است (مترجم).

از اینرو هیئت باستان شناسی ایران-عراق دانشگاه توکیو با همکاری اداره کل باستان شناسی دولت ایران، محوطه قبرستانهایی که عتیقه های به اصطلاح املش را در برداشت، شناسایی کرده و در برخی از آنها حفاری انجام دادند.

خوشبختانه همچنان که انتظار می رفت حفاریها موفقیت آمیز بود و می توانستیم اطلاعات بسیاری پیرامون باستان شناسی، انسان شناسی و تاریخ هنر در حدود ۱۵۰۰-۵۰۰ ق.م که اهمیت بسیاری در مطالعه مردم ایران و فرهنگشان در آن بازه زمانی دارد را جمع آوری کنیم. گزارش پیش رو به اطلاعات باستان شناسی و تاریخ هنر می پردازد، اطلاعات انسان شناسی قبلاً به صورت گزارش شماره ۵ هیئت باستان شناسی ما با عنوان مطالعات انسان شناسی غرب آسیای ۱، بقایای انسانی قبور دیلمانستان، شمال ایران منتشر شد.

پژوهشهای باستان شناسی ایران-عراق دانشگاه توکیو از قبل برنامه ریزی نشده بود، اما با توجه به شرایطی که در بالا ذکر شد، این حفاری خیلی سریع انجام شد. از اینرو ما نمی توانستیم به بودجه دولت برای هزینه های حفاری و بازمی گردانی و وقت کافی هم برای فراهم شدن آن نداشتیم. انجام این کار بخاطر توجهات ویژه و کمکهایی که افراد مختلف در زمینه های مختلف در داخل و در خارج به ما کردند باعث شد که بتوانیم نتایجی بهتر از آنچه که انتظار داشتیم را بدست آوریم و ما را این بابت از آنها سپاسگزاریم.

بابت انتشار این گزارش، ما به نیابت از هیئت باستان شناسی ایران-عراق دانشگاه توکیو مایلیم تا از دولت ایران بسیار قدردانی نماییم و احترام حالمانه خود را به افراد زیر که مهربانانه بطور مستقیم به هیئت مشترک ما با اداره کل باستان شناسی دولت ایران همیاری رساندند ابراز نماییم.

عالیجناب دکتر ح. علاء، وزیر دربار

عالیجناب دکتر م. مهران، وزیر آموزش

عالیجناب دکتر ا. آرام، وزیر امور خارجه

عالیجناب دکتر د. صدر، سفیر ایران در ژاپن

دکتر م. آجودانی، ریاست اداره کل باستان شناسی

آقای ا. خازم زاده (؟)، معاون اداره کل باستان شناسی
 دکتر ع. نگهبان، معاون اداره کل باستان شناسی
 آقای ع. حاکمی، مدیر موزه باستان شناسی تهران
 پرفسور م. مقدم، دانشگاه تهران

بانو س. مقدم، موزه دار موزه باستان شناسی تهران

آقای ع. سرفراز، عضو موزه باستان شناسی تهران

آقای م. آرام، عضو موزه باستان شناسی تهران

همچنین از افراد زیر از منطقه دیلمان بخاطر کمکهای گرانبهائی که در طی روند حفاری برای ما انجام دادند، بسیار سپاسگزاریم:

آقای ا. صوفی، آقای . دیلمانی، آقای س. عضدی، آقای پرتویی، آقای ز. درخشان،
 خانم س. ج. دیلمانی، آقای س. عضدی، آقای م. پرتویی.

علاوه بر این از آقای ح. فررتی در تهران که مهربانانه به نخستین هیئت ما در سال ۱۹۵۶ کمکهای فراوان کرد، سپاسگزاریم. در پایان باید اضافه کنیم که ما در تهیه این گزارش، انجام آزمایشات شیمیایی اشیاء مفرغی را به دکتر تسوروماتسو دونو استاد کالج صنعتی ناگويا، گروه شیمی صنعتی واگذار کردیم. آزمایش شیشه ها به خانم ساجیکو ادا عضو موزه ملی علوم سپردیم و مطالعات «تخوانهای حیوانی» به دکتر فیوجی تاکایی استاد دانشگاه توکیو، گروه علوم واگذار شد. ما گزارشهای با ارزش آنها را دریافت کردیم. همچنین از آقای تاکئو ایگوچی از شرکت بخش رادیویی ژاپن، گروه بخش رادیویی برون مرزی بخاطر ترجمه گزارش به زبان انگلیسی سپاسگزاریم. مجدداً از همه این افراد بخاطر همکاریهای سودمندشان سپاسگزاری می کنیم.

اکتبر ۱۹۶۴

نامیو اگامی، مدیر

شینجی فوکایی، عضو

سئچی ماسودا، عضو

هیئت باستان شناسی ایران-عراق دانشگاه توکیو